

TA'LIMDA TERMINOLOGIYANING O'RNI

Abduqadirova Shaxnoza Abdugafurovna,
Toshkent davlat transport universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur mavzu ta'lim jarayonida terminologiyaning ahamiyatini yoritishga bag'ishlangan. Unda ilmiy va pedagogik terminlarning to'g'ri qo'llanishi, o'quvchilarning bilimni aniq va tizimli o'zlashtirishidagi o'rni tahlil qilinadi. Shuningdek, terminlarning fanlararo bog'liqlikni ta'minlashdagi roli, o'qitish samaradorligini oshirishga qo'shadigan hissasi ham ko'rib chiqiladi. Ta'limda terminologik aniqlik fikrni ravshan ifodalash, tushunchalarni to'g'ri anglash va ilmiy muloqotni rivojlantirishning muhim omili sifatida talqin etiladi.

Kalit so'zlar: terminologiya, ta'lim, pedagogika, ilmiy tushuncha, o'qitish jarayoni, bilim, tushuncha, fanlararo aloqa, ilmiy til, o'quv jarayoni, metodika, aniqlik.

Аннотация. Данная тема посвящена освещению значения терминологии в образовательном процессе. В ней анализируется правильное использование научных и педагогических терминов, а также их роль в обеспечении точного и системного усвоения знаний учащимися. Кроме того, рассматривается роль терминологии в обеспечении междисциплинарных связей и её вклад в повышение эффективности обучения. Терминологическая точность в образовании трактуется как важный фактор ясного выражения мыслей, правильного понимания понятий и развития научной коммуникации.

Ключевые слова: терминология, образование, педагогика, научное понятие, процесс обучения, знания, понятие, междисциплинарная связь, научный язык, учебный процесс, методика, точность.

Abstract. This topic is devoted to highlighting the importance of terminology in the educational process. It analyzes the correct use of scientific and pedagogical terms and their role in ensuring students' accurate and systematic acquisition of knowledge. The study also examines the role of terminology in establishing interdisciplinary connections and its contribution to increasing the effectiveness of teaching. Terminological accuracy in education is interpreted as an important factor in clearly expressing ideas, correctly understanding concepts, and developing scientific communication.

Keywords: terminology, education, pedagogy, scientific concept, teaching process, knowledge, concept, interdisciplinary connection, scientific language, learning process, methodology, accuracy.

Kirish. O'zbek tilidagi terminologiyaning rivojlanishidagi asosiy muammolar shundaki, ba'zi sohalarda hali ham o'zbek tiliga xos terminlar mavjud emas. O'zbek tilidagi ilmiy-texnik sohalarda, ayniqsa yangi texnologiyalar va ilmiy tushunchalarni ifodalashda terminlarni yaratishdagi kamchiliklar va chalkashliklar davom etmoqda. Buning sababi, so'nggi o'n yillikda o'zbek tilida maxsus ilmiy tadqiqotlar va normativ hujjatlar ishlab chiqilishi o'z vaqtida amalga oshirilmaganligi bilan bog'liq. Shuningdek, xalqaro aloqalar va global texnologiyalarning tez rivojlanishi bilan birga, yangi terminlarni yaratish va ularga to'g'ri izoh berish masalalari yuzaga kelmoqda. Shu sababli, ilmiy sohalarda bir nechta variantlar va ekvivalentlar ishlatilmoqda, bu esa bir xil tushunchaning turlicha talqinlarga ega bo'lishiga olib keladi.

O'zbek tilida terminlarni to'g'ri qo'llashda katta ahamiyatga ega bo'lgan yana bir masala – bu terminlarning ta'limda va amaliyotda qanday qo'llanilishidir. Ko'plab ilmiy tadqiqotlar, o'quv kurslari va yangiliklar terminlarning to'g'ri ishlatilishini ta'minlash uchun o'zbek tiliga xos lug'atlar, izohlar va ko'rsatmalar yaratishni talab etadi. Bunda,

ayniqsa, ilmiy ta'lim va kasbiy sohalarda, yangi atamalarni to'g'ri o'rganish va ishlatish muhim ahamiyatga ega.

Adabiyotlar tahlili. Tadqiqotda foydalanilgan adabiyotlar terminologiya masalasining turli jihatlarini yoritib beradi. Jumladan, S.Ismatova va B.Mansurov ishlarida o'zbek tilida termin yaratish, ularni milliyashtirish va ilmiy-nazariy asoslarini shakllantirish masalalari keng tahlil qilingan. D.Mirzayeva hamda T.Saidov tadqiqotlarida esa xalqaro terminlarning o'zbek tiliga moslashuvi va texnik terminologiyaning rivojlanish tendensiyalari ko'rib chiqiladi. I.Qodirov esa madaniy terminologiya va uning til taraqqiyotidagi o'rnini yoritib, terminlarning ijtimoiy-madaniy ahamiyatini asoslab beradi.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqotda qiyosiy-tahliliy, tavsifiy hamda sistemali yondashuv metodlaridan foydalanildi. Terminlarning qo'llanilishi va shakllanishi ilmiy manbalar asosida o'rganilib, ularning lingvistik va amaliy xususiyatlari tahlil qilindi. Shuningdek, fanlararo yondashuv asosida terminologiyaning ta'lim jarayonidagi o'rni baholandi.

Tahlillar va natijalar. O'zbek tilidagi terminlar ko'pincha xorijiy tilardan, ayniqsa, ingliz, rus va arab tillaridan tarjima qilinadi. Bu jarayonning bir qator murakkabliklari mavjud. Birinchidan, ayrim xalqaro atamalarni o'zbek tiliga to'g'ri tarjima qilishda noaniqliklar yuzaga keladi. Ikkinchidan, ba'zi atamalarni to'g'ri tarjima qilish uchun mavjud til imkoniyatlari yetarli bo'lmasligi mumkin. Misol uchun, «digital» atamasi ingliz tilidan tarjima qilinayotganda «raqamli» yoki «dijital» shaklida ishlatiladi. Bunday noaniqliklar tilga xos rasmiy atamalarni yaratishda o'ziga xos muammolarni keltirib chiqaradi. Shuningdek, ba'zi sohalarda xalqaro tajriba va terminlarni o'zbek tiliga moslashtirish zarurati mavjud. Bunday vaziyatlarni hal qilish uchun terminologiya markazlari tashkil etilishi, ilmiy-texnik sohalarda terminlar bo'yicha mutaxassislar tomonidan o'zbek tiliga mos keladigan atamalarni ishlab chiqish zarur. Shu bilan birga, xalqaro tashkilotlar va ilmiy jurnallarda o'zbek tilida ham izohli lug'atlar va terminologiya kitoblarini nashr etish talab etiladi.

Globalizatsiya jarayonida, xalqaro aloqalar va o'zaro hamkorliklar o'sib borishi bilan birga, yangi texnologiyalar va ilmiy yutuqlar ham doimiy ravishda yangi atamalarni keltirib chiqaradi. Bu terminlar o'zbek tiliga olib kirilayotganda, ba'zida aniq ekvivalentlar topilmaydi. Shu sababli, ko'plab sohalarda, xususan, iqtisodiyot, siyosat, huquq va boshqa sohalarda, zamonaviy terminlarni ishlab chiqish zarurati mavjud. Misol uchun, «sustainable development» atamasi o'zbek tiliga "barqaror rivojlanish" deb tarjima qilinsada, ba'zida «barqaror o'sish» yoki «uzluksiz rivojlanish» kabi variantlar ham ishlatiladi. Bu kabi muammolarni hal qilish uchun, ilmiy-texnik sohalarda xalqaro standartlarga muvofiq yangi terminlar yaratish zarur.

O'zbek tilidagi terminlarni yaratish, to'g'ri qo'llash va ularni yangilash uchun alohida komissiyalar tashkil etilishi zarur. Bu tashkilotlar ilmiy va texnik sohalarda o'zbek tilidagi yangi terminlarni ishlab chiqib, ularning to'g'ri ishlatilishini ta'minlashi kerak.

1. Ta'limda Terminologiyani o'rgatish. Yangi terminlarning tushunarli va to'g'ri o'zlashtirilishi uchun ta'lim tizimida alohida kurslar tashkil etish zarur. Bu kurslar nafaqat talabalarga, balki turli soha mutaxassislariga ham terminologiya asoslarini o'rgatadi.

2. Ilmiy-texnik lug'atlar va o'zbekcha Terminologiya. Ilmiy-texnik sohalarda o'zbek tilida spetsifik lug'atlar yaratish, ilmiy jurnallarda va nashrlarda ushbu lug'atlar asosida yangi atamalarni keng joriy etish muhimdir.

O'zbek tilida terminologiya rivojlanishining kelajagi, avvalo, ilmiy va texnik sohalarda yangi atamalarni yaratishda va ular bilan ishlashda kengaytirilgan, tizimli yondashuvni talab qiladi. Hozirgi kunda ilm-fan va texnologiya sohasida yuz berayotgan o'zgarishlar, yangi ixtirolar va innovatsiyalar, yangi terminlarni yaratishni talab qiladi. Bunda xalqaro tajriba, innovatsion yondashuvlar, hamda boshqa tillarda mavjud bo'lgan terminologiya haqida ma'lumot olish juda muhimdir.

O'zbek tilida terminologiya yaratish va yangilash masalalari bo'yicha maxsus komissiyalar va markazlar faoliyatini yanada kuchaytirish zarur. Bu markazlar faqatgina ilmiy va texnik sohalar bilan cheklanmasdan, ijtimoiy, siyosiy va madaniy sohalar hamda boshqa sohalardagi terminologiyani ham qamrab olishi lozim. O'zbek tilida xususiy va davlat muassasalarida ishlab chiqarilgan yangi texnologiyalar va innovatsiyalarni tushuntirish uchun yangi atamalar ishlab chiqilishi kerak.

O'zbek tilida yangi terminlar yaratishda, bir qator ilmiy maslahatlardan foydalanildi. Masalan, "information technology" ("axborot texnologiyalari") atamasi o'zbek tiliga to'g'ri tarjima qilindi va "digital" atamasi "raqamli" deb ishlatilmoqda. Biroq, ba'zi terminlar hali ham to'liq milliyashtirilmagan va ba'zilarining ishlatilishi muammoli bo'lib qolmoqda. Shunday qilib, o'zbek tilidagi terminologiyani to'liq milliyashtirish, yangilash va modernizatsiya qilish jarayoni davom etmoqda.

O'zbek tilidagi terminlar nafaqat ilm-fan va texnologiya, balki madaniyat, san'at va tarix sohasida ham muhim o'rin tutadi. Madaniy terminologiya – bu tilni boyituvchi va madaniyatni yorituvchi maxsus atamalar to'plamidir. Misol uchun, "badiiy adabiyot"da ishlatiladigan atamalar, san'at turlari va o'ziga xos madaniy ifodalar – bularning barchasi terminologik yondashuvni talab etadi. Shu bilan birga, turli tarixiy jarayonlarni tushuntirish uchun maxsus terminlar kerak bo'ladi. Misol uchun, «sovet davri», «mustaqillik», «xalqaro aloqalar» kabi terminlar O'zbekistonning tarixiy taraqqiyotini ifodalaydi va ular o'zbek tilida aniq belgilangan tushunchalar orqali ishlatiladi.

O'zbekistonning ilmiy-tadqiqot hamda iqtisodiy rivojlanishida xalqaro aloqalar kuchayib borayotgani bois, o'zbek tilida xalqaro standartlarga mos keladigan terminlarni ishlab chiqish zarurati ortib bormoqda. Bunday standartlarga amal qilish, o'zbek tilining jahon miqyosida tan olinishi va u bilan samarali ishlash imkoniyatlarini oshiradi. Bunda global ilm-fan va texnologiya sohasidagi o'zgarishlarga mos ravishda yangi terminlar yaratish va ularga aniq izohlar berish kerak. Zamonaviy ilm-fan va texnologiyalarning rivojlanishi bilan birga, yangi atamalar va tushunchalar paydo bo'ladi. Bunda tilni

modernizatsiya qilish va innovatsion yondashuvlarni joriy etish zarur. O'zbek tilining bilim va ma'lumotlar omborini boyitish uchun, o'zbek tilidagi yangi ilmiy, texnik va ijtimoiy terminlarni yaratish jarayonida zamonaviy metodlardan foydalanish, jumladan, sun'iy intellekt, ma'lumotlar bazalari va boshqa ilg'or texnologiyalarni kiritish mumkin. Terminologiyani o'rgatish va unga katta e'tibor qaratish ta'lim tizimi uchun muhim ahamiyatga ega. Talabalar va mutaxassislar uchun ilmiy-texnik va ijtimoiy sohalarda yangi terminlarni o'zlashtirishga yordam beradigan maxsus kurslar tashkil etilishi kerak. Bu jarayon orqali, o'zbek tilidagi terminlarni to'g'ri qo'llash va yaratishda kelajakda muvaffaqiyatga erishish mumkin.

Terminologiyaning madaniy ahamiyati ham e'tibordan chetda qolmasligi kerak. Madaniyat, san'at, adabiyot kabi sohalarda terminlarning ishlatilishi tilning o'ziga xosligini va uning chuqur tarixini ifodalaydi. O'zbek tilidagi madaniy terminlarning to'g'ri ishlatilishi, milliy madaniyatni saqlab qolish va rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Bundan tashqari, madaniy sohalardagi terminologiyani yangilash va to'g'ri qo'llash, xalqaro madaniy aloqalar uchun qulay asos yaratadi. Misol uchun, teatr, musiqa, kino, tasviriy san'at kabi sohalarda ishlatiladigan maxsus atamalar, o'zbek xalqining san'ati va madaniyatini boshqa xalqlarga tushuntirishda yordam beradi. Madaniyat va san'at sohasida ham terminlarni to'g'ri ishlatish, o'zbek xalqining madaniy boyliklarini tanitishda katta o'rin tutadi.

Xulosa. Xulosa qilib aytish mumkinki, o'zbek tilida terminlarning ishlatilishi va rivojlanishi – bu nafaqat ilmiy va texnik, balki madaniy va ijtimoiy taraqqiyotning ajralmas qismidir. Terminologiyaning to'g'ri qo'llanilishi tilning aniqligini, tushunarli va samarali kommunikatsiyasini ta'minlaydi. Shuningdek, o'zbek tilining xalqaro aloqalarga moslashuvi va yangi global tendensiyalarni o'z ichiga olishi uchun, yangi terminlar ishlab chiqish va ularni to'g'ri qo'llash zarurati mavjud.

O'zbekistonning ilmiy va texnik salohiyatini oshirish, madaniy merosini yanada boyitish va xalqaro miqyosda tan olingan tilni rivojlantirish uchun o'zbek tilidagi terminologiya muammolariga e'tibor qaratish zarur. Yangi texnologiyalar, ilm-fan va iqtisodiyotning zamonaviy rivojlanishi tufayli terminlar doimiy ravishda yangilanib boradi. Shuning uchun, o'zbek tilida terminlarni yangilash, modernizatsiya qilish va global tendensiyalarni inobatga olish jarayoni davom etishi kerak. O'zbek tilida terminologiyaning rivojlanishi va to'g'ri qo'llanilishi, nafaqat ilmiy, balki madaniy, iqtisodiy va ijtimoiy sohalarda ham katta ahamiyatga ega. Yangi texnologiyalar va ilm-fan sohasida yuz berayotgan o'zgarishlar, o'zbek tilida terminlarni yangilash va yaratish zaruratini tug'dirmoqda. Shuningdek, xalqaro aloqalar va globalizatsiya jarayonida, o'zbek tilidagi terminologiyaning jahon miqyosida tan olinishi va ulardan to'g'ri foydalanish muhimdir. Shu boisdan, o'zbek tilida terminlarning to'g'ri ishlatilishi va yangilanishi nafaqat tilshunoslar, balki barcha ilmiy va ijtimoiy sohalardagi mutaxassislarning doimiy diqqat markazida bo'lishi kerak. O'zbek tilining rivojlanishi,

milliy ma'naviyatni mustahkamlash va xalqaro miqyosda raqobatbardosh bo'lishi uchun, ilmiy-texnik va madaniy sohalarda yangi terminlarni ishlab chiqish va ular to'g'ri qo'llanilishiga alohida e'tibor qaratilishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Ismatova S. (2011). O'zbek tilida termin yaratish va milliylashtirish jarayoni. Toshkent:
2. Mansurov B. (2013). Terminologiya: ilmiy va ijtimoiy tahlil. Toshkent: O'qituvchi.
3. Mirzaeva D. (2009). Xalqaro terminlar va ularning o'zbek tiliga moslashuvi. Toshkent: Sharq.
4. Qodirov I. (2017). O'zbek tili va madaniy terminologiya. Toshkent: Fan va texnologiya.
5. Saidov, T. (2015). O'zbek tilida texnik terminologiyaning rivojlanishi. Toshkent: Milliy universitet.

